

вчених АПБУ № 5 від 18 травня 2002 року. – Х.: АПБУ, 2002. – 8 с. 13. Протокол засідання Ради молодих вчених АПБУ № 5 від 17 травня 2003 року. – Х.: АПБУ, 2003. – 10 с. 14. Протокол засідання Ради молодих вчених АЦЗУ № 5 від 15 травня 2004 року. – Х.: АЦЗУ, 2004. – 10 с. 15. Протокол засідання Ради молодих вчених АЦЗУ № 5 від 21 травня 2005 року. – Х.: АЦЗУ, 2005. – 12 с. 16. Протокол засідання Ради молодих вчених АЦЗУ № 5 від 20 травня 2006 року. – Х.: АЦЗУ, 2006. – 12 с. 17. Протокол засідання Ради молодих вчених УЦЗУ № 5 від 19 травня 2007 року. – Х.: УЦЗУ, 2007. – 11 с. 18. Протокол засідання Ради молодих вчених УЦЗУ № 5 від 17 травня 2008 року. – Х.: УЦЗУ, 2008. – 10 с. 19. Протокол засідання Ради молодих вчених НУЦЗУ № 5 від 15 травня 2010 року. – Х.: НУЦЗУ, 2010. – 12 с. 20. Протокол засідання Ради молодих вчених НУЦЗУ № 5 від 21 травня 2011 року. – Х.: НУЦЗУ, 2011. – 13 с. 21. Протокол засідання Ради молодих вчених НУЦЗУ № 5 від 19 травня 2012 року. – Х.: НУЦЗУ, 2012. – 14 с. 22. Протокол засідання Ради молодих вчених НУЦЗУ № 5 від 18 травня 2013 року. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – 11 с. 23. Протокол засідання Ради молодих вчених НУЦЗУ № 5 від 13 травня 2014 року. – Х.: НУЦЗУ, 2014. – 12 с.

*Тверитникова О.Є.
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО І НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИЩОЇ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Розвиток сучасного науково-технологічного комплексу України безпосередньо залежить від кваліфікованого кадрового забезпечення. Проблема ефективності відтворення кадрового потенціалу завжди була і залишається актуальною для наукової сфери. Система підготовки та атестації електротехнічних кадрів вищої кваліфікації в Україні сформувалася ще в першій половині минулого століття. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через інститут аспірантури і докторантури в Україні проводилася науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами. Питання організації процесу підготовки кадрового потенціалу у вищій школі досліджено в публікаціях [3–6]. Між тим проблема професійної підготовки кадрів вищої кваліфікації для наукового забезпечення розвитку електротехнічної галузі Україні, майже не розглядалася. Мета статті полягає у здійсненні ретроспективного аналізу форм і методів специфіки підготовки електротехнічних кадрів вищої кваліфікації навчальними закладами України.

У перші повоєнні роки поряд з завданням відновлення навчального процесу, вищі технічні навчальні заклади України (ВТНЗ) почали вирішувати проблему відтворення наукових кадрів. Чисельність аспірантів і докторантів була істотно менше у порівнянні з довоєнними показниками. Діяльність відділу аспірантури поновлено в провідних ВТНЗ вже з 1944 р. Наприклад перший набір аспірантів до аспірантури Харківського електротехнічного інституту (ХЕТІ) становив лише шість осіб. У 1947 р. затверджено спеціалізовану вчену раду ХЕТІ за спеціальностями: електрифікація промислових підприємств, електричні станції, електричні машини і апарати. До першого складу ради входили відомі вчені: Д.В. Столяров, Г.І. Штурман, Р.Л. Аронов, А.Л. Матвеев, Н.Ф. Лебе, О.П. Сукачов, В.Ф. Бржечка [1, арк. 2].

У Київському політехнічному інституті (КПІ) спеціалізована вчена рада розпочала працювати з 1945 р. Всього протягом 1945–1950 рр. було захищено три докторські та тридцять три кандидатські дисертації, у тому числі здобувачами з Куйбишевського та Пензенського індустріальних інститутів, Одеського політехнічного інституту. Всього за електротехнічними спеціальностями захистилося два докторанта: В.І. Толубінський, І.Т. Швець та три аспіранта, серед яких Б.Є. Патон, А.Д. Нестеренко. В наступному 1950/1951 навчальному році на засіданнях вченої ради КПІ було розглянуто тридцять дев'ять кандидатських дисертаційних робіт і вісім докторських (див. табл. 1) [2, арк. 1].

Таблиця 1 – Діяльність Вченої Ради КПІ за 1950/1951 навч. рік

	Залишилось від минулих років	Прийнято до захисту у 1950/51 рр.	Розглянуто	Присуджено наук. ступінь	Відхилено	Залишилось
Докторські дисертації	1	7	6	3	3	2
Кандидатські дисертації	10	29	25	20	5	14

Між тим організація процесу підготовки аспірантів йшла дуже повільно, план прийому до аспірантури не виконувався, відчувався брак наукових керівників, матеріально-технічної бази. Кількість захистів кандидатських і особливо докторських дисертаційних робіт була недостатньою. Ситуація з підготовкою докторантів була невизначеною. Складність підготовки наукових робіт відбивалася на їхню якість. Про це свідчить аналіз архівних матеріалів фонду Київського політехнічного інституту. П'ятдесят відсотків з розглянутих робіт було відхилено

(табл. 1). Діяло положення, що у виняткових випадках ступінь доктора наук можна було надавати без захисту дисертації, зокрема за визначний винахід, відкриття, при представленні підручника або опублікованої чи неопублікованої монографії. Також докторський ступінь можна було отримати здобувачу, який не мав кандидатського ступеня. Тому в 1947 р. прийнято рішення системної підготовки докторантів за допомогою Академії наук і вищих навчальних закладів [3].

У 1950 рр. проводиться низка реорганізаційних заходів щодо поліпшення підготовки аспірантів і докторантів. Постанови Ради міністрів СРСР 1950 р., 1953 р., 1956 р. і 1957 рр. дозволили модернізувати порядок вступу і навчання в аспірантурі. Були внесені зміни до системи підготовки аспірантів, зокрема знижувалися вимоги до здобувачів наукових ступенів. Наприклад, зменшена кількість іспитів зі спеціальності та іноземної мови, закінчення аспірантури не передбачало обов'язковий захист дисертаційної роботи, а тільки зарахування відповідних іспитів. Необхідним стала публікація результатів наукових досліджень і доповідь на науковій конференції чи вченій раді вищого навчального закладу. Також у 1956 р. була скасована докторантура як основна форма підготовки науковців. Підготовка фахівців вищої кваліфікації повинна була здійснюватись на основі активної участі викладачів у науково-дослідній роботі. Встановлювалися творчі відпустки для завершення кандидатських та докторських дисертацій. Дисертації з цього часу приймалися до захисту тільки після публікації їх у вигляді монографій чи статей [4].

Нововведення негативно вплинули на підготовку аспірантів і докторантів, зокрема значно знизилася кількість захистів. Це відбилося на якісному складі науково-викладацьких кадрів у 1960 рр. Незважаючи на те, що відсоток викладачів з науковими ступенями та вченими званнями поступово зростала їх чисельність не задовольняла потреби вищої електротехнічної школи [5]. У ВТНЗ в цей період відчувалася гостра нестача викладачів зі науковими ступенями та вченими званнями як на загальних кафедрах, так і на спеціалізованих кафедрах електротехнічного профілю. Так, на кафедрі автоматики і телемеханіки Харківського політехнічного інституту (ХПІ) протягом 1960–1966 рр. впроваджено чотири нові дисципліни для підготовки інженерів-електриків на трьох факультетах інституту, до викладання залучена сучасна приладобудівна база. Між тим бракувало кваліфікованих, якісно підготовлених фахівців для викладання деяких курсів, наприклад «Розрахунки і конструювання точних механізмів» [7, арк. 1–5]. Кафедри ХПІ електротехнічного профілю налічували: кафедра електричних апаратів – двох докторів технічних наук; кафедри електрифікації промислових підприємств, центральних електрич-

них станцій, передачі електричної енергії – одного доктора технічних наук. На кафедрі загальної електротехніки, електровимірювальної техніки, теоретичних основ електротехніки, автоматики і телемеханіки взагалі не працювало фахівців із докторським ступенем. Всього на електротехнічному факультеті на посадах штатних працівників працювало два доктори наук і двадцять один кандидат наук [8, арк. 3].

Згідно архівних даних на електроенергетичному і електромеханічному факультетах Львівського політехнічного інституту (ЛПІ) у 1962 р. працював один доктор наук, що становить 1,6 % від загальної чисельності професорсько–викладацького складу та двадцять два кандидата наук – 35,5 % (див. табл. 2). На кафедрах теоретичних основ електротехніки і електричних станцій ЛПІ посади штатних викладачів були вакантні. План прийому до аспірантури інституту був виконаний на 78 % [9, арк. 2, 3, 17].

Таблиця 2 – Професорсько-викладацький склад електроенергетичного та електромеханічного факультетів ЛПІ (1962/1963 навч. рік)

Професорсько-викладацький склад	Електроенергетичний факультет	Електромеханічний факультет
Професор, доктор наук	–	1
Доцент, доктор наук	–	–
Професор	1	–
Кандидат наук	8	14
Старший викладач	5	5
Асистент	12	16
Всього:	26	36

У 1970 рр. ситуація з підготовкою наукових кадрів помітно поліпшилася. Збільшилася кількість спеціалізованих вчених рад, що мало вагоме значення для організації ефективної діяльності аспірантури. Зокрема, створення в 1967 р. у ХПІ спеціалізованої вченої ради з захисту кандидатських дисертацій (голова доцент, к.т.н В.Т. Долбня) за сьома спеціальностями електротехнічного напрямку: електричні апарати, електричні машини, електрообладнання, автоматичне управління і регулювання, прилади і пристрої автоматики і телемеханіки, теоретичні основи

радіотехніки, застосування електроніки в народному господарстві і наукових дослідженнях активізувало діяльність з підготовки дисертаційних робіт. Уже впродовж 1967 р. у спеціалізованій вченій раді Д 64.050.04 відбулося тринадцять захистів кандидатських дисертацій, з них вісім – співробітників ХПІ.

Позитивними змінами періоду 1970–1980 рр. був конкурсний відбір до аспірантури. Так, до аспірантури ЛПІ в 1970 р. поступало 185 осіб на 100 вакантних місць. Підтримувалися такі форми навчання, як аспірантура з відривом від виробництва і аспірантура без відриву від виробництва, а також цільова аспірантура. Удосконалювався процес підготовки аспірантів, зокрема підвищувалися вимоги до теоретичної підготовки аспірантів і практичної цінності наукових робіт. Значно збільшився відсоток дисертантів, що захищалися після закінчення аспірантури. (див. табл. 3) [10, арк. 9–18].

Таблиця 3 – Статистичні дані діяльності аспірантури ЛПІ впродовж 1960–1970 рр.

Роки	1967 р.	1968 р.	1969 р.	1970 р.
Представлені до захисту дисертаційні роботи	17 %	23 %	35 %	42,6 %

Наказом Міністерства вищої та середньо-спеціальної освіти 1987 р. затверджено нове Положення про підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів. Крім впровадження до навчального процесу нових додаткових дисциплін були відновлені деякі тези Положення про аспірантуру 1957 р. Також в 1987 р. була поновлена докторантура, як складова системи неперервної освіти [11].

Отже, впродовж 1950–1980 рр. інститут післявузівської професійної підготовки наукових кадрів вищої електротехнічної України постійно розвивався і вдосконалювався. Трансформаційні зміни дозволили сформуватися системі підготовки кадрів вищої кваліфікації і дати позитивні результати вже наприкінці 1960 рр. Подальші заходи були спрямовані на удосконалення організації процесу навчання наукових і науково-педагогічних кадрів. Досвід підготовки аспірантів і докторантів другої половини ХХ ст. є корисним для вдосконалення та підвищення якості системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації на сучасному етапі. Ураховуючи це процес формування підготовки фахівців вищої кваліфікації для забезпечення електротехнічного напрямку України заслуговує окремого дослідження.

Список літератури: 1. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. Р-5404, оп. 2, спр. 66, 22 арк. 2. Державний архів м. Києва, ф. р-308, оп. 9, спр. 112, 16 арк. 3. Васильчук Т.В. Підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в УРСР 1940-х рр. / Т.В. Васильчук // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – Вип. XXVIII. – С. 253–257. 4. Ткаченко О.Б. Законодавчо-нормативна база якості підготовки кадрів вищої кваліфікації в Україні (50–60-х рр. XX ст.) / О.Б. Ткаченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 20 (73). – С. 50–55. 5. Регейло І.Ю. Тенденції розвитку системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні у 50–60 рр. XX ст. / І.Ю. Регейло // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Зб. наук. праць. – К : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – № 27. – С. 254–262. 6. Сидорчук Т.Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920–1970-і роки): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1998. – 20 с. 7. ДАХО, ф. р-1682, оп. 14, спр. 1081, 31 арк. 8. ДАХО, ф. р-1682, оп. 13, т. I, спр. 102, 35 арк. 9. Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. р-120, оп. 25, спр. 1, 17 арк. 10. ДАЛО, ф. Р-120, оп. 9, спр. 61, 21 арк. 11. Цеховой Н.П. Организационно-правовое оформление системы советской аспирантуры : основные этапы и особенности / Н.П. Цеховой // Вестник Томского государственного университета. История. – Томск : ГОУ ВПО «ТГУ», 2012. – 362. – С. 111–116.

*Ткаченко С.С.
м. Харків, Україна*

НАУКОВІ ТОВАРИСТВА ХАРКОВА ЯК ЦЕНТРИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На різних етапах розвитку науки форми організації наукової роботи постійно змінювалися та удосконалювалися. Важливе місце в історії організації науки займають громадсько-наукові об'єднання, зокрема наукові товариства. Суперечливим і складним був розвиток науки в Україні. Ні Росія, ні Австро-Угорщина не були зацікавлені у проведенні наукових досліджень в українських землях. Проте українські вчені зробили вагомий внесок у розвиток не тільки національної, але й європейської науки. В вітчизняній історії почесне місце займають вчені Харкова, які являли собою інтелектуальний прошарок української еліти ХІХ – поча-